

Ayşe Hür: 1915 Ermeni soykırımında kötüler ve iyiler

Posted on 14/07/2018

24 Nisan 1915'te bir grup Ermeni entelektüelinin Çankırı ve Ayaş'a sürgünü ile sembolik olarak, 27 Mayıs 1915 tarihli 'Savaş Zamanında Hükümet Uygulamalarına Karşı Gelenler İçin Asker Tarafından Uygulanacak Önlemler Hakkında Geçici Kanun'la resmen başlayan 1915 Ermeni soykırımını (niye böyle adlandırdığımı bir başka yazıda anlatacağım), esas olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti'nde (İTC) örgütlenmiş olan Türk milliyetçiliğinin, dağılmakta olan Osmanlı İmparatorluğu'nun yerine Türk ulus devletini kurmanın ilk adımı olarak ülkeyi gayrimüslim unsurlardan temizleme ve sermayenin Müslümanlaştırılması/Türkleştirilmesi harekâtıydı.

NİTELİKLİ SUÇ ORTAKLIĞI

Böylesi büyük bir suçun işlenmesi elbette imparatorluk tebaasının önemli bir kesiminin işbirliği ile mümkün oldu. İTC, tehcir ve imhayı gerçekleştirirken, gerek Kürt, Türk, Çerkes, Gürcü, Ermeni toplumları arasındaki, gerek Alevi, Sünni, Hıristiyan, Ezidi toplumları arasındaki gerekse bölgeler, şehirler, köyler, aşiretler ve hatta kişiler arasındaki gerilimleri ustaca kullandı.

Böylece Ermenilere (ve elbette Rumlara, Süryanilere) yönelik kaçirtma ve imha hareketlerinde İTC'nin yeraltı örgütü Teşkilat-ı Mahsusa'ya ve ordu birliklerine destek veren, birçok yerde bu işleri bizzat örgütleyen ve yürüten Türk, Kürt, Çerkes, Çeçen, Gürcü gibi değişik etnisitelerden Müslüman gruplar arasında 'nitelikli' suç ortaklığı oluşturuldu. Geride kalan Ermeni mallarını talan eden, Ermenilerin çocuklarını besleme veya evlatlık

alan, kızlarını haremlerine katan yerel eşraf ya da halk kesimleri, Ermenilerin el konulan zenginliklerini kendine sermaye yapan ticaret burjuvazisi, Ermenilerin boşalttığı alanlarda kendine iş alanı yaratan zanaatkârlar da bu büyük suçun açık ya da zımni ortakları oldular.

KÖTÜLER

Tehcirin eylemci ekibinde, 3. Ordu Komutanı General Mahmud Kâmil Paşa, Genelkurmay İstihbarat Dairesi'nden Albay Seyfi, Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın amcası Halil Paşa ve üvey kardeşi Nuri (Kılıgil) Paşa, Musul'daki 6. Ordu Komutanı Ali İhsan Sabis Paşa, teşkilatın tetikçisi Yakup Cemil ve 'Deli' Halit (Karsıalan) gibi Harbiye mezunları, İTC Merkez Komitesi üyeleri Bahaeddin Şakir, Nazım ya da Diyarbakır Valisi Mehmet Reşit gibi doktorlar, 'Sopalı Mutasarrıf' lakaplı Trabzon Valisi Cemal Azmi, önce Erzincan Bölge Valisi, daha sonra Bitlis, Bağdat ve Musul vilayetlerinin genel valisi olan Mehmet Memduh, Maarif Nazırı Ahmet Şükrü, Emniyet Müdürü İsmail Canbolat gibi yüksek bürokratlar, Giresunlu Topal Osman Ağa ve Trabzonlu Yahya Kahya gibi eşraftan olanlar, Malatya Müftüsü Sagirzade gibi din adamları vardı.

Elbette, en korkunç suçları işleyenler tehcir konvoylarına, Osmanlı tarihinde o güne dek eşine rastlanmadık bir barbarlık içinde saldıran, konvoyları yağmalayan değişik toplumlardan gelen çete reisleri ve çete üyeleri idi. Bu barbarlığın temel nedeni, bu çeteleri oluşturan kadroların büyük bir bölümünün İTC Merkez Komitesi üyeleri Dr. Bahaeddin Şakir ve Dr. Nazım tarafından kana susamış caniler arasından özenle seçilmiş olmalarıydı. Bunlar, sözü edilen korkunç görevleri yerine getirmeleri kaydıyla, özel emirlerle hapishanelerden salıverilmişlerdi.

İYİLER

Buna karşılık Ermenilerin öldürülmesine karşı çıktığı için öldürülen, Ermenileri evlerinde saklayan, Ermenileri korumak için hayatını tehlikeye atan yöneticiler ve halk kesimleri de vardı. Örneğin 1914'ten itibaren sırasıyla Halep ve Konya Valiliğinde bulunan Celal Bey, vilayetindeki Ermenilerin tehcirine izin vermemiştir. Kendisine bu kanlı yolculuğun 'milli mefkûre' olduğunu söyleyen İTC Merkez Komitesi'nin adamına "Hangi milli mefkûre? Türkler ve Müslümanlar, bu cinayetlerden dolayı kan ağlıyor, fakat engellemek için çare bulamıyorlardı. Böyle zulümlere milli mefkûre demek, millet için en büyük iftira ve hakarettir" diye cevap vermişti ve 1915 Ekiminde görevden alınıncaya kadar çevre illerden de pek çok kişinin de Der Zor'a gönderilmesini engellemiştir. Ankara Valisi Mazhar Bey, vilayetindeki Ermenilerin gönderilmesine karşı çıktığı için 1915 Ağustosunda görevinden alınmıştır. Mazhar Bey tehcire neden karşı çıktığını şöyle açıklamıştır: "Ben valiyim, eşkıya değilim."

Kütahya Mutasarrıfı Faik Ali (Ozansoy), sadece kendi bölgesindeki Ermenileri sürgüne göndermeyi reddetmekle kalmadı, Balıkesir, Afyon, İzmit ve Adapazarı gibi çevre şehirlerden Kütahya'ya gelen Ermenilere de her türlü yardımı yaptı. Kütahya'ya yığılmayı önlemek için, gelenleri meslek ve sanatlarına göre çevre ilçelere ve köylere gönderdi. Himaye ettiği Ermenilerin Türk Kızılay'ına verilmek üzere aralarında topladığı 500 altını da diğer illerden Kütahya'ya sığınan Ermeni yoksullara dağıttı ve göçmenler için aşevi kurdu. Ermeni çocuklarının eğitimden yoksun kalmaması için bir okul açtırdı ve başına bir Ermeni'yi müdür olarak atadı.

Kastamonu Valisi Reşat Bey, Yozgat Mutasarrıfı Cemal Bey ve Erzurum Valisi Tahsin Bey de imha emirlerini uygulamadılar. Malatya Belediye Başkanı Azizoğlu Mustafa Ağa tehciri engelleyecek yetkiye sahip değildi ama birçok kişiyi evinde sakladı. Bir İTC üyesinin oğlu tarafından "gavurları koruduğu" için öldürüldü.

Tehcir emirlerini uygulamayı reddeden Lice Kaymakamı Hüseyin Nesimi Bey, Beşiri Kaymakam Muavini Sabit Bey, Basra Valisi Ferit Bey, Müntefek Mutasarrıfı Bedii Nuri Bey ve gazeteci İsmail Mestan, İTC'nin ileri gelenlerinden Diyarbakır Valisi Dr. Reşit Bey'in emirleriyle öldürüldüler. Mardin Mutasarrıfı Hilmi Bey ise, son anda ölümden kurtuldu.

Savur Kaymakamı Sıtkı Bey, Dominiken misyonerlerinden 200 kadar kişiyi evinde sakladı. Midyat Kaymakamı Nuri Bey, Çermikli Muhammed Hamdi Bey, Savurlu Mehmed Ali Bey, Silvanlı İbrahim Hakkı Bey Ermeni ve Süryanilere iyilikleri olan kişilerdi. Urfa'da Binbaşı Sıtkı Bey Süryani cemaatinin ve Ermeni Katoliklerinin liderlerini ölümden kurtarmıştı. Urfalı Hacı Halil, aynı aileden yedi kişiyi katliamdan kurtarmak için evinin tavan arasında saklamıştı.

Ayrıca Trabzon bölgesinin ve Kastamonu'nun bir kısım Sünni Türk halkı, Konyalı Mevleviler, Mardinli Süryaniler, Sincarlı Yezidiler ve Dersimli Kızılbaş aşiretlerinin büyük çoğunluğu Ermenileri korumuştur. Dersim'in dış çeperlerini oluşturan Arapkir, Eğin, Gürün, Kemah, Erzincan, Tercan, Kiğı ve Palu'da ise Ermenilere yönelik talan saldırıları yanında ciddi katliamlar olmuştu. Aynı şekilde Suriye'deki Zor'da pek çok Arap aşireti sürgünlere yemek ve barınak sağlarken, bazı Bedevi aşiretleri yağma ve katliamlara katılmışlardı. Res'ul-Ayn'da bazı Çeçenler Ermenilere saldırırken bazı Çeçenler de Ermenileri korumuştur.

KONYA VALİSİ CELAL BEY'İN ANILARI

Yazımızı 'iyi Türkler'den Konya Valisi Celal Bey'in 1919'da Vakıf gazetesinde yayımlanan "Ermeni Vakayı'ı, Esbâb ve Tesirâtı" (Ermeni Olayı, Sebepleri ve Etkileri) başlıklı anılarından bir bölüm ile bitirelim:

"Evet, birtakım Ermeniler düşmana yardım ettiler. Ve bazı Ermeni mebusları da çeteciliği mebusluğa tercih ederek birçok cinayetlerde bulundular. Hükümetin vazifesi, faileri

yakalamak ve sadece onları cezalandırmak ve eğer bu mümkün değilse, o yöredeki Ermenileri, düşmanca değil, dostça ve geçici olarak başka yerlerde iskân etmek idi. Bir çeteci her şeyi yapabilir. Çünkü çetecidir. Hükümet ise sadece kabahat sahibi olanları takip eder. Fakat teessüf olunur ki, o zamanın hükümet büyükleri komitacılık ruhunu asla kaybetmemiş olduklarından, bu tehciri en cüretkâr ve hunhar çetecilerin de yapamayacağı bir tarzda tatbik ettiler. O zamanki hükümet, Rusların Sakarya vadisine saldıracaklarını ve Ermenilerin kendilerine yardım edeceklerini düşündüklerinden, tedbir olarak, tehciri Ankara, Konya ve Eskişehir'e kadar yaydıklarını söylüyorlardı. O zamanlarda Rusların yeni dretnotları henüz ikmal edilmiş olduğundan, Yavuz ve Midilli ile Karadeniz'e hâkimdik ve Rusların Sakarya havzasına asker çıkarmaları mümkün değildi. Haydi, bu ihtimali de kabul edelim... Acaba Bursa ve Edirne'de ve Tekfurdağı'ndaki (Tekirdağ) Ermeniler niçin çıkarıldı? Buralar da Sakarya havzasına mı dahildi? Halep'te vilayetin genel nüfusunun yirmide biri derecesinde bile olmayan Ermenilerden ne istendi? Doğru yanlış, vatanın selameti için Ermenilerin buldukları yerlerden çıkarılmaları lazım addedilmişse, işbu tarzda mı tatbik edilir? Ermenileri Zor'a sevk edin diye emir veren hükümet, bu bîçarelerin oralarda Arap göçebe kabileleri arasında meskensiz, gıdasız nasıl barınabileceklerini düşündü mü? Düşündü ise soruyorum: Oralara ne kadar gıda maddesi gönderdi ve göçmenlerin iskânı için kaç hane yaptırdı? Ve Ermeniler gibi asırlardan beri yerleşmiş bir hayat süren bir kavmi, ağaçtan, sudan ve her türlü inşaat malzemesinden mahrum olan Zor çöllerine sevk etmekte maksat neydi? Maalesef, meseleyi inkâr ve çarpıtmaya imkân yok. Maksat imhaydı ve imha edildiler. Yine gizleme ve saklaması mümkün değildir ki, bu kararı İttihat ve Terakki umumi merkezinin bazı önde gelen mensupları aldı ve o umumi merkezin tabii azası olan hükümet tatbik etti.

İTC Merkez-i Umumisi, Balkan Harbi'nden evvel Makedonya meselesinin de kolayca halline girişti. Azalarından birinin fikrinde, Makedonya meselesi bir nüfus meselesi imiş. Eğer İslam nüfus çoğalır ise mesele kendiliğinden halledilmiş. (...) İki rakam arasındaki nispeti tayin için ya rakamlardan birini büyütme veya diğerini küçültme lazım gelir!.. Rumeli'deki nüfus arasındaki farkı değiştirmek için Bulgarları, Rumluları, Sırpı mahva imkân yoktu.

Onun için Basra'dan İslam muhacirleri getirmeye teşebbüs ettiler.

Anadolu'da ise bu külfete olsun lüzum görmediler. Ermenilerin mahvını tanzim ettiler. Bunu sırf Merkez-i Umumi değil, o zamanki hükümet de tatbik etti. Böyle olmasaydı, katliama iştirak etmeyen kaymakamlar öldürüldüğü, mutasarrıflar ve valiler azledildiği halde, iştirak edenler terfi etmezdi. Ve tehcir işleri, İttihat ve Terakki mensuplarının denetimi altında cereyan etmezdi.

İmdi, bence meselenin en mühim noktasına geliyorum. Bu hercümercden, şu katliamlar ve cinayetlerden, Müslümanlar ve bilhassa Türkler de mesul müdürler, yoksa bundan âri midirler?

Tahminime göre, en aşağı üç-dört yüz bin Ermeni öldü. Bu kadar kan akıtan bir milletin feryad ve şikâyete hakkı vardır. Bu hakka kimse itiraz edemez. Fakat yalnız Ermeni ölmedi. İki milyondan ziyade Türk ve Arap da telef oldu. Türkler ve Araplar da Ermeniler kadar mağdur ve bîçaredirler. Onların da şikâyet ve feryada hakları vardır. Ben Osmanlı memleketinin bugünkü halini Erzurum vilayetinin yukarıda tasvir ettiğim haline benzetiyorum. Yani bütün memlekette iki sınıf halk var. Biri hukuka tecavüzle menfaat elde eden zorbarlar, diğeri, bu zorbarların tecavüzüyle ezilmiş olan Türkler, Araplar, Ermeniler...

Hepimiz için felaketin doğuş sebepleri bir!.. Vatanından ayrılarak yollarda ölen veya öldürülen Ermenilerle, Cezire ve Suriye çöllerinde, Erzurum dağlarında açlıktan, hastalıktan, sıcaktan telef olan veya telef edilen Türkler ve Suriye'de açlıktan sokaklarda inleye inleye ölen Arapların ve Cemal Paşa'nın kanunuyla ipe çekilen ve sürgün yerlerinde sefalet içinde kalan uğursuz kuvvet aynı kuvvettir. Binaenaleyh, Türkler de, Araplar da, Ermeniler gibi davacıyız. Biz de adalet istiyoruz! Birbirimizi suçlamaktansa, el ele verip medeni dünyadan adalet dilemek ve asırlardan beri kardeşçe yaşamış olan Arapları, Türkleri ve Ermenileri bu hale getirenlerin cezasını istemek ve henüz vakit geçmemiş ise, bundan böyle yine kardeşçe yaşamaya çalışmak pek uygun olur."

Özet Kaynakça: Taner Akçam, İnsan Hakları ve Ermeni Sorunu, İmge Kitabevi, 1999, Burçin Gerçek, 'Celal Bey ve diğerleri', Radikal, 26 Şubat 2006, Tuncay Opçin, 'Tehcirde Kol Kanat Geren Türkler", Yeni Aktüel, 29 Haziran 2008, Racho Donef, "1915: Righteous Muslims during the Genocide of 1915",<http://www.atour.com/history/1900/20101105a.html>, Rober Koptaş, "Türkler ve Müslümanlar, bu cinayetlerden dolayı kan ağlıyor", Agos, 30 Temmuz 2010 (Celal Bey'in hatıratını Agos için günümüz Türkçesine çeviren: Ari Ekeryan), Sarkis Seropyan "Vicdanlı bir Türk Valisi: Faik Ali Ozansoy", İmparatorluğun Çöküş Döneminde Osmanlı Ermenileri, Bilimsel Sorumluluk ve Demokrasi Sorunları, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011.

Kaynak: vansiyaseti.com